

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

התחילו הם בוכים ורבי עקיבא
מצחק

הלכה

תלמוד תורה בתשעה באב וערב
ת"ב שחל בשבת

פרשת דברים – חזון תשפ"א

שנה כ"ג – קובץ ל"ח [תשע"ז]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת דברים - חזון

בדיני תלמוד תורה בתשעה באב

הנה איתא בשו"ע סי' תקנ"ד ס"א "אסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש בגמרא בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב". ומבואר דטעם שאסרו לעסוק בתורה בט"ב משום שהתורה משמחת לב האדם וסותרת הרגשת האבל דתשעה באב, אך המהרש"א בתענית (ל' ע"א) כתב דעיקר הטעם שאסרו ת"ת בת"ב שלא יסיחו דעת מן האבילות (וכעין איסור משא ומתן בת"ב ואיסור כביסה בשבוע שחל בו וכמ"ש רש"י בתענית דף כ"ט ע"א), וחיליה דמהרש"א מלשון הברייתא שם דרק בסיפא בהא דמבטלין תינוקות של בית רבן אמרו טעם זה ד"פקודי ה' ישרים" ולא ברישא בעיקר איסור ת"ת עי"ש, אמנם רש"י שם כתב להדיא גם ברישא דאין קורין בתורה וכו' משום דכתיב בה משמחי לב עי"ש.

והנה נחלקו שם ת"ק ור' יהודה אם מותר לקרות ולשנות במקום שאינו רגיל ופירש"י דבמקום שאינו רגיל ללמוד מצטער הוא בעמלו ומשום כך מותר לת"ק. אך לא ביאר שיטת ר' יהודה דאף במקום שאינו רגיל אסור (והלכה כר"י בזה). והט"ז שם בס"ק ב' כתב דאף שמצטער הוא בתחילה, שמח הוא בסופו כאשר יעמוד על בוריים של דברים ותחילתו אסור משום סופו (ועי"ש שכתב דר' יהודה לשיטתו במו"ק דף ט' ע"ב דמותר לאשה לטפול סיד על פניה במועד, אף שהיא מצטערת כיון שהיא שמחה כשתוריד הסיד מפניה ותעדין את הבשר הרי דאזיל בתר סוף בין לקולא בין לחומרא). אמנם לפי"ד המהרש"א י"ל בפשטות דאף שהוא מצטער בלימוד זה מ"מ מסיח דעתו מן האבילות, והט"ז שלא כתב טעם זה משום דאזיל בשיטת הב"י וכל הפוסקים דכל עיקר האיסור משום שמחה הוא וכמ"ש רש"י כנ"ל.

ועוד נתקשה הט"ז שם במה דמבטלין תינוקות של בית רבן והלא ידוע שאין התינוקות שמחים ללמוד תורה (ולא בכדי אמרו "כתינוק הבורח מבית הספר"), ותירץ דאסור בשביל שמחת המלמד עי"ש. ובערוך השלחן שם סעיף ב' תמה דעינינו הרואות דגם בשביל המלמדים טורח הוא ולא שמחה ללמוד תינוקות וא"כ למה מבטלין תינוקות של ב"ר, וכתב בעה"ש דאף כשהוא מצטער בתלמודו יש שמחה פנימית לנפש היהודי ומשום שמחה זו אסרו ללמוד תורה אף לתינוקות, ואף זה דוחק.

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

והנראה עיקר בכ"ז דחכמים השוו מדותיהם ולא פלוג, ואסרו ללמוד כל חלק שבתורה שיש בה לשמח לבו של אדם, ואף במקום שעפ"י רוב אינו משמח כגון במקרי דרדקי ובמקום שאינו רגיל וכדו', דאל"כ נתת דבריך לשיעורין דכי יש בידינו לקבוע באופן ברור מי שמח בד"ת ומי אינו שמח בהם, והלא הכל תלוי לפי הענין והמקום והזמן ודרך הלימוד וטירדת הנפש, אלא ע"כ לא פלוג, ולא התירו אלא דברים הרעים שמטבעם מצערים את הלב וגורמים לעצבון רוח, ודו"ק בזה.

ב

הנה נחלקו באחרונים אם יש חיוב במצות ת"ת בת"ב, בספר מטה יהודה בסי' תקנ"ד כתב דאף שמותר ללמוד דברים הרעים בת"ב, אינו מחוייב לעסוק בתורה כחיובו בכל ימות השנה. ומאידך הגר"ח פלאגי' בספרו מועד לכל חי סי' י' חלק עליו ונקט דגם בת"ב יש חיוב לעסוק בתורה וילמוד דברים הרעים, וכ"כ בתוקף מו"ר בשו"ת דברי יציב או"ח ח"ב סי' ר"מ דכיון דמותר ללמוד דברים מסויימים חייב לעסוק בהם דבת"ת אין גדר רשות וכיון דמותר מצווה הוא עי"ש.

אמנם בדברי הראשונים חזינן דאין ת"ת חובה בת"ב, דהלא הקשה הריטב"א במו"ק ט"ו ע"א במה דאמרו אבל חייב בכל המצוות חוץ מן התפילין והלא אסור הוא בת"ת, ותיירץ בשתי דרכים: א. דאין למדין מן הכללות ובאמת פטור אף מת"ת. ב. דאכן אף האבל חייב בת"ת ופטר נפשיה בקרי"ש שחרית וערבית עי"ש. ולכאורה יקשה דהלא בריטב"א שם בדף כ"א ע"א ובדף כ"ג ע"א כתב דאבל מותר ללמוד בדברים הרעים דדין אבל כדן ת"ב, ואעפ"כ כתב דפטור מת"ת לגמרי או דיוצא בקר"ש שחרית וערבית, הרי דמ"מ לא הוי כשאר הימים ולא אמרינן דחייב להגות בתורה יומם ולילה כבכל יום ויום. אמנם כבר הארכתי במק"א בעיקר הדין דיכול לפטור עצמו בקר"ש שחרית וערבית ובדברי הריטב"א בנדרים ח ע"א דבאמת אין אדם יכול לפטור עצמו בקר"ש שחרית וערבית, וכל כונת הגמ' אינה אלא דאינו מחוייב ללמוד פרק מסויים זה, (ועי"ש שכתב מתחלה פירוש אחר דבשעת הדחק אכן פוטר עצמו בקר"ש שחרית וערבית, ושוב כתב לעיקר דאינו פוטר עצמו בכך ממצות ת"ת) ולשיטתו ע"כ צ"ל דשאני ת"ב מכל יום אחר, ודו"ק בזה.

ובאמת כבר עמד רש"י בשאלה זו עיין במו"ק כ"א ע"א ד"ה ואסור לקרות "והא דאמר אבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין התם שאר מצות

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

בעלמא אבל הני אית בהו שמחה". הרי דגם רש"י הקשה למה לא אמרו דאבל פטור מת"ת ותירץ דפטור מת"ת משום שיש בה שמחת לב משא"כ בתפילין שפטורים מהן מגזה"כ, הרי דגם לשיטתו אבל פטור מת"ת. ואין לדחות דשמא ס"ל דאבל אסור אף בדברים הרעים כשיטת התוס' שם (ד"ה ואסור), שהרי כתב רש"י להדיא דאבל פטור מת"ת משום שמחה ולא מגזה"כ ד"האנק דום" ומסתבר אפוא כשיטת התוס' שם דדין אבל כדין ת"ב וגדר אחד ודין אחד בשניהם, ובשניהם מותר בדברים שיש בהם עצבות, ודו"ק בזה.

וע"ע בשבלי הלקט הל' שמחות סי' כ"ו שכתב בשם תשובות הגאונים דבת"ב ובימי אבלו אין לברך ברכות התורה, ומוכח מדבריו דפטור הוא לגמרי מת"ת אף דמותר בת"ב ללמוד דברים הרעים כמבואר להדיא בברייתא. ונראה דאף למ"ד דחייב לברך ברה"ת אין זה הכרח משום דמחוייב ללמוד אלא משום דמ"מ אומר פסוקי תורה בקר"ש ובתפלה וכעין נשים דמברכות כמבואר בסי' מ"ז סי"ד וז"פ. (וצ"ל דס"ל להשבלי הלקט דאי"צ לברך ברכה"ת משום קר"ש, והארכת בזה במק"א).

ועוד יש לציין בזה את דברי הכלי יקר בפרשת תולדות (בראשית כ"ז מ"א) עה"פ "וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" דכתב שם דעשיו חשב בלבו דכיון דאבל אסור בת"ת אין זכות התורה בימים אלו שתגן על יעקב אבינו ולכן יצליח בזממו להרגו. והנה את"ל דחייב האבל בת"ת כבכל ימות השנה א"כ מה טעם לא תגן עליו זכות ת"ת, ודוחק לומר דכיון שאינו לומד מתוך שמחה אין זכות התורה מגינה, הרי לן מדברי הכלי יקר דנקט בפשטות דאין האבל חייב בת"ת.

הרי לן מכל זה דאבל שמותר לו ללמוד דברים הרעים מ"מ אין מצות ת"ת רובצת עליו חובה.

ובאמת צ"ב בד"ז דמכיון דמותר לו ללמוד למה לא יהא מחוייב לעשות כן.

ויש לבאר ד"ז בכמה דרכים:

א. לפי המבואר לעיל (סברת הערוך השלחן) דאף כשאין האדם מרגיש בשמחת התלמוד מ"מ יש ענין יסודי של שמחה בת"ת, ומהאי טעמא אתי שפיר מה דמבטלין תינוקות של בית רבן אף שאין הם שמחים בת"ת. ואפשר מעתה דאף בדברים הרעים

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

יש שמחה מסויימת מצד עצם התלמוד שבהם, ובאמת כך דרכה של תורה דאף בדברים הרעים מתחדשים רעיונות בתורה ובמוסר ובפירושי המקראות שמשמחים את הלב אלא שהתירו ללמדם משום הצער שיש בהם מצד אחר, ומ"מ לא חייבוהו לעסוק בהם כיון דמ"מ אף הם משמחי לב.

(ולפי"ז אפשר דיותר ראוי להיות שרוי באבל ולא לעסוק אף בדברים הרעים ואינם אלא היתר בלבד, אך מ"מ נראה דבזמנינו שאין אנו מתאבלים כ"כ על חורבן הבית כראוי, מצוה לעסוק בדברי התוכחה שבנביא ובאגדות חז"ל בענין החורבן דרך בכך יגיע אל ליבנו רגש החורבן ואבלותו לדורות).

ב. לפי מה שביארנו במק"א ביסוד גדר מצות ת"ת דאינו חייב לעסוק בתורה אלא כשהוא פנוי מדברים אחרים (וכמ"ש האו"ש בריש הל' ת"ת וכן הוא בקה"ע יבמות ס"ב ובקה"י שבת סימן י"א) ואף שאין מחשבת האבילות בכלל עוסק במצוה הפטור בשל כך מת"ת, דא"כ יהא פטור מכל המצוות והרי שנינו דאבל חייב בכל המצוות, מ"מ לא גרע משאר צרכיו היסודיים של אדם דבשעה שעסוק בהם פטור הוא מת"ת, והארכת ביסוד גדר זה. ולפי"ז אפשר דבת"ב כיון שהוא עוסק באבילות במצות חכמים ממילא פטור מת"ת, דאטו העוסק באבילות גרע מהעוסק בצרכי גופו וכדו', (ואף שאין סתירה בין אבילותו על חורבן הבית ולימוד דברים הרעים פטור הוא ודו"ק), ולדרך זה ברור דמי שאינו "שרוי באבילות" שוב מחוייב הוא לעסוק בתורה, וז"פ.

ג. והנראה עיקר בזה דעיקר מצות ת"ת הוא ללמוד במקום שלבו חפץ ולהשתעשע בד"ת, והקב"ה נתן לכל ישראל חלק בתורתו ונטע בתכונת נפשו ושכלו של אדם שיזכה לדבוק כל א' בחלק מסויים מהתורה, וכמ"ש המהרש"א בסנהדרין (צ"א ע"ב ד"ה כל המונע), ובמעלות המדות בשם הגר"א, ועיקר דרך התלמוד בשמחת הלב הוא כמ"ש הט"ז (יו"ד סי' רכ"א ס"ק מ"ג) דבת"ת לא אמרינן מצוות לאו להנות ניתנו דעיקר המצוה להנות מת"ת וכ"כ בפירוש ר"א מן ההר בנדרים מ"ח ע"א, ומשום חיבת הקודש נעתיק לשונו: "ואיכא מאן דמקשה והיאך נאסרים לקרות בספרים, והלא מצוה היא ומצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא קושיא היא דלא שייך טעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה, שאינו עושה אותה להנאת גופו אלא לעשות מה שנצטוו מאת השם, אבל מצות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, בדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב ומשום הכי אבל

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

אסור לקרות בנביאים ובכתובים מפני שהם משמחים לבו על כרחו הלכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמושיג ומבין בלימודו".

ומשום כ"ז נראה דכאשר אי אפשר לו לאדם ללמוד אלא בדברים הרעים המצערים אי אפשר שיהיה חיוב ת"ת, ודו"ק.

אמנם נראה פשוט דכו"ע מודו דכאשר הוא לומד בתשעה באב ודאי ופשוט דמקיים מצוה, ולא נחלקו אלא אם הוא מחוייב בדבר. ומשום כך נראה לדחות מה שהביא אחי יקירי הגאון רבי חיים שליט"א ראייה מהמבואר בסי' תקנ"ד סי"ב דההולך להקביל פני רבו מותר לעבור עד צוארו במים וכתב שם המשנ"ב ס"ק כ"ג דאף שאין מצוה להקביל פני רבו אלא ברגל, מ"מ יש מצוה אף בזה שמא ישמע ממנו איזה ד"ת, ואת"ל דאין מצות ת"ת בת"ב איך התירו משו"כ לעבור עד צוארו במים. אך באמת נראה דלא משום חיוב בלבד התירו אלא אף במצוה שאינה חיובית, וגם לקבל פני אביו אינו חיוב אלא מצוה (וכך משמעות לשון השו"ע "או לשאר דבר מצוה") וא"כ פשיטא דגם בת"ב יש מצוה אם ישמע ממנו ד"ת מעניני היום ובדברים המותרים, ועוד דאפשר שהולך לקבל פניו בת"ב ויהיה עמו גם בצאת היום וישמע ממנו ד"ת בצאתו, וז"פ.

ג

הנה נחלקו הפוסקים אם יש לקרוא קר"ש בהנחת תפילין בת"ב במנחה. הכרעת המשנ"ב תקנ"ה סק"ה שיניח אולם לא יקרא קר"ש, אך רבים נוהגים לקרוא קר"ש אף בתפילין דר"ת (עיין בכה"ח ס"ק ז' וסי' תקנ"ד סקי"ט). ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' כ"ד כתב לחדש דיכול להקדים ולהתפלל תפלת ערבית מבע"י בתפילין כדי שיקרא קר"ש בתפילין ויחלוץ תפיליו לפני תפילת העמידה עי"ש, ובשע"ת ר"ס תקנ"ה הביא דבריו ודחאן דמה לן אם קורא קר"ש בתפלת ערבית או אם יניח תפילין ויקרא קר"ש ואח"כ יתפלל בזמנו וכהלכתו, ובשער הציון שם סק"ד תמה עליו דהלא אסור לקרוא קר"ש דהוי כקורא בתורה עי"ש. ולכאורה יש לתמוה על השעה"צ דגם אם יתפלל מבעו"י הלא אין כאן מצות קר"ש והוי לפני זמנו ואינו אלא כקורא בתורה וא"כ מה לן אם קורא קר"ש בתפלת ערבית או לפני כן.

אך באמת נראה פשוט דכיון דקורא קר"ש בסדר התפלה הוי כתפלה לענין זה דאין בו איסור בת"ב והוי ככל שאר הדברים דסדר היום כפרשת התמיד וכאיזהו מקומן,

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

ועדיף מיניה, דבאמת הוי קר"ש וברכותיה כחלק מסדר התפלה לאחר שתיקנו חז"ל להסמיכה לתפלה, כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת (ירושלמי ברכות פ"א ה"א ובתוס' ברכות ב' ע"א). ואף לענין הלכות אחרות הוי כתפלה דהלא חזינן בסי' נ"ח ס"ו דקורא קר"ש בברכותיה עד סוף שעה ד', אף שאינו מקיים מצות קר"ש אלא עד סוף שעה שלישית הרי לן דחשיב שפיר כתפלה, אבל לאחר שעה ד' קורא בלי ברכותיה דאינו אלא כקורא בתורה (ובלבוש שם כתב דעד סוף שעה ד' הוי קצת זמן קימה וזה תמוה). ועיין עוד בבית יוסף בסי' מ"ז לבאר שיטת הירושלמי דאינו יוצא ברכת התורה בברכת קר"ש אלא בשנה על אתר, ולא מהני מה שקורא קר"ש דקר"ש זו כדברי תפילה היא, ומשו"כ צריך לשנות על אתר לצאת יד"ח ברכה"ת, עי"ש.

וזה הנראה ברור בכונת הרמב"ן (הביאו הטור בסי' תקנ"ד) שהוכיח דמותר בתשעה באב לומר איזהו מקומן וכל השייך לסדר היום ממה דקורין קר"ש וברכותיה. ולכאורה תמוה דשאני קר"ש דהוי מצוה דאורייתא ואין כח ביד איסור דרבנן דת"ת בת"ב לדחות מצ"ע דאורייתא (ואין נראה מה שראיתי בכמה אחרונים דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה ובכחם זה ביטלו מצות ת"ת, דכבר ביארתי במנח"א לפסחים סי' ע"ט אות א' דרק כשבאו חכמים להרחיק את האדם מן העבירה יש כח בידם לעקור דבר מה"ת, ולא בתקנה שאין בה גזירה וסייג), אלא נראה ברור דכונתו לקר"ש שקורא בשעה ד' אף דאין בו מצות עשה דקר"ש מ"מ מסדר התפלה הוא וכה"ג לא גזרו, ושפיר נקט מה דקורא קר"ש בברכותיה וע"כ דהיינו משום דכיון דתיקנו כך בסדר התפלה הוי כתפלה ולא כת"ת וה"ה בכל השייך לסדר התפלה ודו"ק.

ולפי"ז נראה כשיטת השבו"י והשעה"צ דיכול להתפלל ערבית מבעו"י ולקרוא קר"ש אף אם אסור לקרוא קר"ש במיוחד בשביל מצות התפילין.

ד

הנה נחלקו האחרונים במי שנפשו חשקה בתורה וחידושי תורה עולים בלבו בהיסח הדעת אם מותר לו לכתבם. ועיין בשע"ת סי' תקנ"ד סקי"ג דמי שנתחדשו לו ד"ת בהיסח הדעת אסור לו לכתבם דשמחה היא לו, אך בשדה חמד מערכת בין המצרים סי' ב' אות י' ובכף החיים ס"ק ק"י הביאו מכמה אחרונים שהקילו בזה, והשד"ח הכריע דיכול הוא לכתוב בראשי פרקים ע"מ שלא ישתכחו הדברים ולאחר ת"ב יעתיקם כהוגן עי"ש.

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

ויש לעיין במה פליגי דלכאורה מדובר בחידוש שנתחדשה לו בדברים המותרים, אבל בדברים האסורים מהי"ת להתיר לכתוב כאשר אסור אף להרהר. אך באמת ראיתי בחכמת שלמה להגרש"ק שם שכתב דאף דאסור לו לאדם לקבוע עצמו ללמוד בת"ב, אם בא לו הרהור בד"ת בדרך ארעי אין בו איסור כלל ואי"צ לדחוק במחשבתו לבטל הרהורו. (ונראה דאין זה אלא לגבי ת"ת בת"ב, משא"כ לגבי המהרהר בד"ת במקומות מטונפים שהתירו רק לאונסו כמבואר בזבחים ק"ב ע"ב ע"ש, ועיין מש"כ במנחת אשר דברים סימן מ"ג ודו"ק). ולפי"ז אפשר דכשם שמותר לו להרהר בדרך ארעי ה"ה דמותר לו לכתוב מה שעלה במחשבתו, ואף דמסתבר לחלק בין כתיבה להרהור, מ"מ אין פלא בדברים, ואפשר עוד דאף שאסור לו להוסיף לקח בת"ת מ"מ אינו מצווה להפסיד את מה שכבר למד, והלא אמרו חכמים (אבות ג' ח') "כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". ומשו"ה אפשר דמותר לו לכתוב כדי שלא ישתכח ממנו.

ה

הלהוט אחר דברי תורה אם מותר לו ללמוד בת"ב ובימי אבילות

הנה כותבי תולדותיו של הגאון המופלא מרוגצ'וב בעל צפנת פענח סיפרו שבימי אבולו היה עוסק בתורה כבימים כתיקונם. ואכן כך שמעתי מחתני אהובי הרה"ג ר' בנימין ביינוש שליט"א שסבו הגדול הגרא"ב זילברברג אבד"ק פיטסבורג ליוה את זקינו הגה"צ רבי נפתלי מויערשוב כשהלך לבקר את הגאון מרוגצ'וב בתנחומי אבליים וראהו עוסק בתורה, ולשאלתו ענה הגאון שאכן אסרו חז"ל לעסוק בתורה אבל לא ציוו למסור את החיים על דבר זה.

ושמעתי מאחד מגדולי הדור שהרבה לתמוה על זה דמה תוחלת יש בתלמוד תורה כאשר עבירה בידו ואין זה לנחת רוח לפני נותן התורה.

אך באמת אין זה תימה כלל, ויש בדברים סמך בדברי הבבלי והירושלמי.

דהנה איתא בזבחים (ק"ב ע"ב) "אמר רבא האי דינא מרבי אלעזר ברבי שמעון גמירנא, דאמר בבית הכסא... והיכי עביד הכי והאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן בכל מקום מותר להרהר, חוץ ממרחץ ומבית הכסא. לאונסו שאני". וברש"י שם "לאונסו.

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

שהיתה שמועתו שגורה בפיו ומהרהר בה על כרחו ודוגמתו שמעתי בקדושין (דף ל"ג ע"א).

הרי לן דאף בהלכה זו דאסור להרהר בד"ת בבית הכסא דחמור טפי מאיסור ת"ת בת"ב ובימי אבילות אמרו דאם אנוס הוא משום ששמועתו שגורה בפיו אין בזה איסור וק"ו בני"ד.

ובירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) איתא דאבל הלוט אחרי דברי תורה מותר לו לעסוק בתורה בימי אבלו, עי"ש.

(אמנם הבית יוסף יורה דעה סימן שפ"ד כתב "גרסינן תו בירושלמי אם היה להוט אחר התורה מותר ולא כתבוהו הפוסקים".

ונראה פשוט איפוא שגאון מופלא זה אכן להוט היה אחרי דברי תורה ועסק בתורה לאנסו וכל כה"ג אין בו איסור כמבואר. אמנם פשוט וברור דאין לסמוך על זה להלכה ואין הדברים אמורים אלא בגדולי עולם כדוגמת גאון אדיר זה.

אמנם בגוף הסוגיא בזבחים יש לתמוה לכאורה דאף אם אנוס היה להרהר בדברי תורה וכמ"ש רש"י, מה היתר היה לו להוציא דברי תורה בפיו עד שישמעו במרחץ, והלא העיד רבא שר"א ב"ר שמעון אמר דברים אלו בבית הכסא וע"כ שנשמעו לאחרים.

וע"כ צריך לומר באחד משני פנים:

א. אנוס היה תנא זה לא רק להרהר בד"ת אלא אף להוציא אותם בקול, וזה כונת רש"י שכתב "שהיתה שמועתו שגורה בפיו, ומהרהר בה על כרחו". ותרתי אשמעין.

ויש להבין זאת משני דרכים: א. אנוס היה להרביץ תורה לתלמידיו וללמדם בינה וכפי שהפליגו חז"ל במעלת המלמד תורה לתלמידים. וגם בהיותו בבית הכסא נתקבצו תלמידיו בחוץ לשמוע תורה בפיו. ב. כך היא דרכה של תורה ללמוד בפה ולא רק במחשבת הלב, וכמ"ש בעירובין (נ"ד ע"א) שחיים הם למוצאיהם בפה, וכפי שדרשה ברוריה אשת רבי מאיר, עי"ש.

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

ב. כיון שגם להרהר בד"ת אסור בבית הכסא אין תוספת איסור בדיבור, ומכיון שאנוס היה להרהר בד"ת מותר היה לו אף להוציאן בפיו.

והנה גם הגמ' בקידושין (ל"ג ע"א) אמרו על ר' שמעון ברבי שלא קם בפני רב חייא בבית המרחץ והקפיד ר"ח, ואמרו לו דשמא היה ר"ש מהרהר בד"ת ולא שם לבו שר"ח עובר לפניו, ואף שאסור להרהר בד"ת בבית המרחץ, לאנסו שאני. ועל אף ששם לא אמרו אלא דשמא היה מהרהר בד"ת, וע"כ שלא שמעוהו עוסק בתורה, מ"מ כתב רש"י אף שם דשמועתו היתה שגורה בפיו. ונראה מזה דכשאמרו ששמועתו שגורה בפיו אין הכונה דוקא שאנוס היה להוציא ד"ת בפיו, אלא כונתם שתלמודו בפיו ובלבו וע"כ אנוס הוא להרהר בה.

והנה רש"י בזבחים כתב "ודוגמתו שמעתי בקדושין". ולא הבנתי כונתו דלכאורה הדברים מפורשים בקידושין כמו בזבחים, ולא ראיתי כל תוספת דברים בזבחים מקידושין, עי"ש.

ב

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

כתב בשו"ע סימן תקנ"ב סעיף י' "אם חל ת"ב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו" ומקורו מדברי הגמ' בעירובין מ"א ע"א.

ובמשנה ברורה שם ס"ק כ"ג הביא את דברי המגן אברהם שכתב דמ"מ יאכל בדאבון נפש ולא ישב עם חברים, ואת דברי הבכור שז"ר שחלק עליו וכתב דהרגיל לישב עם חברים בכל שבת וימנע מכך בשבת זו הוי אבילות דפרהסיא האסורה בשבת עי"ש.

ומשמע מדברי הבכור"ש דאף הוא לא התיר אלא למי שרגיל לעשות כן בכל שבת (כמו שהביא המשנ"ב בשמו), אבל באגרות משה או"ח ח"ד סי' קי"ב אות א' כתב דאף מי שאינו רגיל בכך מותר לנהוג כן בשבת זו כמו שמותר לו לאכול בשר ולשתות יין ולא מצינו שלא התירו אלא למי שרגיל בכך, ומה בין בשר ויין ובין מסיבת רעים עי"ש.

אמנם נראה בדעת הבכור"ש והמשנ"ב, דשאני בשר ויין שהתירו חז"ל וכמבואר בגמ' שם וכיון שכך דרך סעודת שבת כבודו ועינוגו כיון דאשתרי אשתרי משא"כ במה שלא מצינו שהתירו אין הדבר תלוי אלא במציאות הדברים אם יש בכך משום אבילות דפרהסיא או לא, ודו"ק בזה כי פשוט הוא.

ב

כתב ברמ"א סי' תקנ"ג ס"ב "ונהגו שלא ללמוד בערב ת"ב מחצות ואילך כ"א בדברים המותרים בת"ב ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות"

ובהלכה זו דת"ת בשבת ערב ת"ב נחלקו הפוסקים, וד' מחלוקות בדבר: א. המהרי"ל והרמ"א נקטו דדין שבת כדין חול, וכשם שנהגו לא ללמוד בערב ת"ב לאחר חצות בימות החול כך גם בשבת. ב. דעת הרש"ל הגר"א והמאמר מרדכי דגם בימות החול מותר וחומרא יתירא היא הגורמת לביטול תורה. ג. דעת הט"ז בסק"ב ומהר"ם מלובלין בשו"ת סי' צ"א דאף דבחול אכן אין ללמוד בדברים המשמחים, בשבת אין להחמיר דהלא מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתה ולא מסתבר להחמיר רק

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

בתלמוד תורה, וכ"כ הגר"י עמדין במור וקציעה שם ובסידור בית יעקב, ולשיטתו הלך בסימן ש"ז דאין לקרות בדברים המעציבים בשבת, והוסיף עוד דהעיסוק בדברים הרעים בשבת יש בו חשש איסור דכיון דכל שבת הוא עוסק בפרקי אבות ובשבת זו הוא לומד בדברים הרעים הו"ל כאבילות דפרהסיא, ע"ש. ד. המגן אברהם בסק"ז כתב לחדש דכשחל ת"ב בשבת אפשר דאסור ללמוד כל היום כולו, ובאמת כבר כתב כן בלקט יושר, עי"ש.

ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ז כתב לחדש דהמנהג לא ללמוד בערב ת"ב אינו משום אבילות, אלא משום דכך היא דרכה של תורה דהלומד משתעשע בד"ת שלמד שעה ארוכה לאחר גמר תלמודו ושוגה בה כל שעה, וחששו שמא תהיה דעתו על תלמודו שלמד אחת"צ גם לאחר ששקעה חמה, ולפי"ז נחא דאין כאן אבילות דפרהסיא, דלא משום אבילות נמנע הוא מלעסוק בתורה המשמחת אלא מחשש שישמח בתורתו במוצאי שבת, ודפח"ח. ועיין מה שהוסיף על דבריו בנו הגדול הכתב סופר או"ח סימן ק"א.

ג

והנה במה שכתב המגן אברהם בת"ב שחל בשבת דשמא אסור ללמוד כל היום, לא כן דעת רוב הפוסקים שלא כתבו לדון אלא מחצות ואילך, לכאורה תלויה שאלה זו במה שיש לחקור בכל עצם הדין דת"ב שחל בשבת נדחה לאחד בשבת, האם עיצומו של יום נדחה והו"ל יום עשרה באב כאילו הוא ת"ב ואין בשבת שום גדר צום תשעה באב, או שמא דיני היום שאינם יכולים לנהוג בשבת כגון הצום ואבילות דפרהסיא הן הם שנדחים, אבל מה שאין בו סתירה לשבת קודש במקומו עומד, דאם עצם היום נדחה פשוט דאין איסור ת"ת כל היום, דהלא כיום אחר דמי ואין איסור תלמוד אלא לאחר חצות, אמנם אם רק הלכות מסויימות הן הנדחים מסתבר טעמא דהמג"א דכיון שיכול ללמוד בדברים המותרים, אסור ללמוד דברים המשמחים כל היום כולו.

ולכאורה נחלקו המחבר והרמ"א בשאלה זו בסימן תקנ"ד סעיף י"ט שם כתב בשו"ע "אם חל ט' באב בשבת מותר בכולן אפילו בתשמיש המטה" והרמ"א כתב "ויש אוסרין תשמיש המטה וכן נוהגין". הרי לן דלדעת השו"ע אין דין ת"ב כלל ואף אבילות דצנעא הנוהגת בשבת אינה נוהגת בשבת זו, אך לדעת הרמ"א אין עיצומו של יום נדחה אלא הלכותיו המסויימות בלבד.

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

וכבר כתבתי במק"א לדון במה שהקשה המנחת חינוך במצוה ש"א למה נדחין ד' הצומות מפני השבת והלא מצוות עונג השבת וכבוד לאו מה"ת הן אלא מדברי קבלה "וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד" (ישעיהו נ"ח, י"ג), וגם ד' צומות דברי קבלה הם (בזכריה ח', י"ט), ולכאורה יש לן למימור בכל כה"ג שב ואל תעשה עדיף, ישב בדד ויתענה ויבטל מצות עונג שבת בשוא"ת ולא יאכל ויבטל מצות הצום בקו"ע.

וכתבתי שיש לדון בזה בדרכים שונות: א. אף דמצות עונג שבת מדברי קבלה היא, אסור להתענות בו מה"ת משום מצות לחם משנה, או משום דהוי מקרא קודש. ב. שבת עיקרו מה"ת משא"כ בד' צומות דאין להם עיקר מה"ת, והארכת בכל הצדדים הללו במק"א, מ"מ נראה מתוך סתימת הראשונים שלא העירו ולא הזכירו שאלה פשוטה זו דמעיקרא דינא ליתא. (ורגיל אני לומר דקושיות גדולות ועצומות בהכרח יש להם תירוצים פשוטים בתכלית כמובן לכל בר דעת).

ונראה מסתבר דמתחלה תקנו כך נביאי ישראל דכאשר ימי הצום יפלו בשבת ידחו לאחר השבת, דהלא שבת קביעי וקיימי מימות עולם. אבל הצומות ניתנים לקביעה ביום אחר, הם אמרו והם אמרו ומעיקרא כך תיקנו שימי הצום ידחו לאחר השבת. (ומ"מ קילי הצומות הנדחין משום דמ"מ אינם עיקר זמן התענית והפורענות, וז"פ).

אמנם לא כך הבין המנ"ח אלא כתב לחדש דימי הצום המסוימים אינם תקנת נביאים ודברי קבלה אלא דברי סופרים בלבד, ולא תיקנו הנביאים אלא חודשי צום בלבד, וכלשון הפסוק "צום הרביעי, צום החמישי, צום השביעי וצום העשירי" וכו', ומשו"כ נדחין ימי הצום דהוי דברי סופרים מפני השבת דהוי דברי קבלה, עי"ש.

ונראה לכאורה דמחלוקת השו"ע והרמ"א תלויה בשני דרכי הבנה אלו, דלהבנת המנ"ח דיינינן בזה כדין כל סתירה בין שני חיובים ומצוות, ואפשר לפי"ז דרק דיני ת"ב הסותרים את הלכות שבת נדחין, אבל לעולם יש על יום התשיעי באב שם תשעה באב והלכותיו, אך לדרכנו פשוט דאין בשבת דין תשעה באב כלל כיון דמעיקרא תיקנו לדחותו לעשירי באב כמבואר.

ואפשר דהבית יוסף לשיטתו, דבסימן תק"נ הביא בשם אבודרהם דעשירי בטבת שחל להיות בשבת אינו נדחה כיון דכתיב ביה (יחזקאל כ"ד ב') "בעצם היום הזה", והבית יוסף דחה דבריו וכתב דלא ידע מנין לו עי"ש (ועיין באור שמח בפ"ה מתעניות דכתב מקור נפלא לדברי האבודרהם מגמ' בעירובין מ' ע"ב). וכבר ביאר בחידושי מרן

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

רי"ז הלוי הלכות תעניות את דברי האבודרהם בדרכו של המנ"ח דבאמת כל הצומות היו דוחים את השבת אילו אי אפשר היה לדחותם ליום אחר או אחרת מצד תקנת הנביאים, אלא שלא תיקנו הנביאים יום מסוים לצום, ומשו"כ נדחים דברי סופרים מפני דברי קבלה, אבל עשרה בטבת תיקנו בו הנביאים את עצם היום הזה, ובדין הוא שידחה הצום את עונג השבת בשוא"ת.

ונראה דהבית יוסף לשיטתו נקט דבכל הצומות כולם תיקנו הנביאים יום מסוים אלא שאף זאת תיקנו שכאשר יפלו ימי הצום בשבת ידחו לאחר השבת, ומשו"כ תמה על כל דברי האבודרהם. (ועיין מה שהארכנו בסוגיא זו דעשרה בטבת מנחת אשר מועדים ח"ב סימן מ"ג).

ד

אמנם לכאורה סותר הרמ"א את דברי עצמו דבסימן תקנ"ד סי"ט נקט דת"ב שחל בשבת אסור בתשמיש המטה ואבילות נוהגת בו בצנעא, ומאידך בסימן תקנ"ג ס"ב נקט דמותר בתלמוד תורה ואין בו מנהג לאסור אלא מחצות ואילך. אלא פשוט שאין כל הכרח לומר דהא תליא. וכיון שאין עיקר אבילות נוהג בשבת לא אסרוה כלל בת"ת. ובפרט שמעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו וכסברת הט"ז וסייעתיה וכמבואר לעיל.

ה

ובסברת המנחת חינוך דמצד תקנת הנביאים אין לנו אלא חדשי צום ולא ימים מסוימים, כבר הביאו ראיה לדבריו מדברי התשב"ץ בח"ב סימן רע"א, אמנם אף שיש אכן בדברי התשב"ץ בית אב לעיקר דברי המנ"ח, לענ"ד אין דבריהם עולים בקנה אחד, ובשני לשונות דברו, וכדי לבאר פשר דבר הנני מעתיק את לשון התשב"ץ.

"ואינו מספיק אלא א"כ נוסף ונאמר שהנביאים שתקנו צום הרביעי לא ייחדו בזה איזה יום והניחו הדבר מסור לבי"ד לטלטלו מיום אל יום ועל צרה כיוצא בה, והיא הבקיעה בין שתהיה בט' בו או ביום אחר כל שהיא באותו חדש הדבר מסור בידן לקבעו ביום הבקיעה".

ולענ"ד נראה ברור מתוך דברי התשב"ץ שלא עלה על דעתו כלל לומר שהנביא תיקן חודש שמתוכו יבחר לו כל אדם באיזה יום להתענות, ותקנתם היתה ליתן תורת

תלמוד תורה בתשעה באב וערב ת"ב שחל בשבת

כל אחד ואחד בידו, אלא שודאי תיקנו הנביאים ימי צום אלא שנתנו לחכמי הדורות לתקן ימים אחרים על צרה כיוצא בה, כגון יום בקיעת החומה שבבית ראשון היתה בט' בתמוז ובבית השני בי"ז בו, ולא תיקנו הנביאים דוקא את יום ט' בתמוז אלא נתנו רשות לדור אחרון להעביר את הצום ל"ז בתמוז, אך ברור לשיטתו דלעולם תהיה יום מסוים שבו יתענו כל בית ישראל על פי חכמיהם, ודו"ק בזה כי פשוט הוא.

ו

והנה דנתי במקום אחר (עיין מנחת אשר מועדים ח"ב סימן מ"ג) בדברי הגרי"ז והמנ"ח דיש שני דינים באיסור רחיצה בתשעה באב, ומצד דיני אבילות אין איסור אלא בחמין וכמבואר ביו"ד סימן שפ"א ס"א דאבל מותר לו לשטוף את פניו וידיו בצונן, ומה שאמרו (סימן תקנ"ד סעיף ז') דבת"ב לא יושיט אצבעו במים אינו אלא משום שהחמירו בת"ב כחומרת יוה"כ עי"ש.

וביארתי לפי דבריהם את מש"כ המשנ"ב (סימן תקנ"ד ס"ק ל"ט) דלפי דברי הרמ"א דבת"ב שחל בשבת אסור בתשעה"מ ה"ה דאסור לרחוץ ידיו בחמין, ולכאורה תמוה למה כתב שאסור רק בחמין והלא בת"ב אסור גם בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, אלא דאף אם ננקוט דבשבת נוהג אבילות בצנעא אין זה אלא בדיני אבילות אבל במה שהחמירו משום חומרת הצום דדינו כיוה"כ בודאי אין להחמיר בשבת, דבשעה שמעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו פשוט שאין בו דיני יוה"כ כלל.

אך כבר כתבתי שם את הנראה עיקר לענ"ד דאין בזה שתי דינים כלל, אלא כפשטות דברי הגמ' בתענית ל' ע"א "כל דבר שאסור באבל אסור בתשעה באב" ואמרו שם דמשו"כ אסור ברחיצה וסיכה וכו', ומה שהקשו ממה שאסור להושיט אצבעו במים כבר הקשה כן בריטב"א בתענית י"ג ע"ב ותירץ דבאבל הקילו משום דהוי שבעה ימים משא"כ בת"ב דהוי יום אחד החמירו טפי עי"ש. (ובאמת נראה פשוט דאילו זאת היתה כונת המשנה ברורה לא היה סותם דבריו אלא מפרשם בביאור הלכה ובשעה"צ וכדרכו בקודש בכל מקום ומקום).

והנראה פשוט בכונת המשנ"ב דזה פשוט שאין איסור כלל ברחיצת ידיו בצונן דהלא נוטל ידיו לסעודות שבת במים ראשונים ובמים אחרונים, ופשוט דאין זה גדר דחוויה אלא הותרה וכיון שאוכל ושותה לא אסרו כלל ליטול ידיו בצונן, אלא דאכתי יש מקום לדון דמ"מ אסור לו ליטול ידיו בחמין, ודו"ק בפשטות ענין זה.

התחילו הם בוכים ורבי עקיבא מצחק

"שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין ור"ע מצחק אמרו לו מפני מה אתה מצחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להן לכך אני מצחק דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש (וגו') בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו" (מכות כ"ד ע"ב).

לכאורה יש לתמוה על דברי רבי עקיבא בן יוסף "עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה מתיירא הייתי שלא תתקיים נבואתו של זכריהו", וכי מותר לפקפק בנבואה אחת משום שלמראית עינינו לא נתקיימה נבואה אחרת. ועוד יש לשאול וכי לא ידע רבי עקיבא שהבית חרב וההיכל נשרף וציון שדה תחרש עד שלא ראה שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, וא"כ למה היה מצחק.

וכתב בזה רבינו המהר"ל מפראג (נצח ישראל פרק כ"ו) דלעולם תלויה גדלות הגאולה ותפארתה בקושי הגלות שלפניה. ככל שהגלות קשה יותר תהיה הגאולה נשגבה יותר, "כי ההעדר היא סיבת ההויה". ובדרך זו הסביר למה גדול היה הבית הראשון מן השני, כי גלות מצרים ארוכה היתה וקשה מגלות בבל, ולפיכך בדין הוא שיהיה הבית הראשון גדול ומפואר משל אחרון, עי"ש בנועם דבריו.

התחילו הם בוכים ורבי עקיבא מצחק

ובדרך זה ביאר את דברי רבי עקיבא. כאשר ראה התנא הגדול עד כמה קשה ונוראה היתה גזירת החורבן, דמקום שכתוב בו והזר הקרב יומת עכשיו שועלים הלכו בו, מקום קודש הקדשים שאפילו מלאכי עליון לא העיזו ולא יכלו ליכנס בו (כך מבואר בירושלמי יומא כ"ז ע"א וכ"ה בירושלמי סוכה כ"א ע"ב), עכשיו הושפל כבודו עד לעפר ושועלים הלכו בו, נושא הוא ק"ו בלבו כמה נשגבה ומפוארת תהיה גאולתו.

רבי עקיבא רואה את האור מתוך החושך ואת הרחמים שבדין. הם בוכין משום נבואתו של אוריה ורבי עקיבא מצחק משום נבואתו של זכריהו, כי אין הגלות אלא מפתח של גאולה, מתוך חשכת הגלות בוקעים ועולים אורות הגאולה, ומתוך חשכת ליל עולים מאירים כוכבי בוקר, עולה ומפציע שחר של משיח.

ב

ביום המר והנמהר תשעה באב, יושבים אנו על גבי קרקע, אבלים וחפויי ראש ומקוננים קינות על חורבן הבית ושריפת ההיכל, אך מנהג ישראל הוא שהקינה האחרונה נאמרת בעמידה. עומדים אנו מתוך ישיבה שפופה, עומדים ואומרים "אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה". מדמים אנו את צער החורבן לצירי לידה. אמנם צירי לידה יסורים גדולים הם, כאב ומכאוב, אך יודעת היא היושבת על המשבר שממעמקי הייסורים נולדים חיים חדשים, יודעת היא שבעצב תלד בנים, ובאהבה מקבלת על עצמה את צער הלידה כדי לזכות בפרי בטן ולחבק תינוק בזרועותיה.

ככה הם יסורי החורבן, צירי לידה המה לגאולת ישראל ולישועת עולמים, ומחשכת הגלות מתנוצצים אורות הגאולה, כי חבלי משיח חבלי לידה הם לגאולת ישראל.

יהי רצון מלפניך שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

